

BEKKÂR B. KUTEYBE: HANEFÎ BİR FAKÎH VE ÂDİL BİR KADI

Bakkâr Ibn Qutayba: A Hanafî Fakîh and A Just Qâdî

Mehterhan FURKANİ

Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Hukuku Anabilim Dalı, Aksaray, Türkiye

Assoc. Prof., Aksaray University Faculty of Islamic Sciences Department of Basic Islamic Sciences Department of Islamic Law, Aksaray, Turkey

✉ mehterhan_4@windowslive.com  <https://orcid.org/0000-0002-4415-7830>

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article


Geliş Tarihi / Received: 15.04.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 02.07.2021

Yayın Tarihi / Published: 15.12.2021

” Atif / Cite as: Furkani, Mehterhan. “Bekkâr b. Kuteybe: Hanefî Bir Fakîh ve Âdil Bir Kadı”. *Mütefekkir* 8/16 (2021), 15-28. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1032639>

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Sciences, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

BEKKÂR B. KUTEYBE: HANEFÎ BİR FAKÎH VE ÂDİL BİR KADI

Öz

Bekkâr b. Kuteybe (ö. 270/884) adaleti, zühdü ve ilmiyle meşhur olan bir kadı idi. Hanefî fakîhi ve muhaddis olan bu zat fıkıh ve hadis ilminin eğitim öğretimiyle meşgul olmuş, birçok eser telif etmiş ve uzun bir süre de kadılık görevini üstlenmiştir. Kadılık görevini yaparken de görevini hakkıyla yerine getirerek hükümdar ile sıradan vatandaşlar arasında hiçbir ayırım yapmayan, tek ilkesi adalet ve hakkaniyetle hükmetmek olan Bekkâr, Hz. Peygamber'in cennetle müjdelediği kadınların özelliklerine sahip olmuştur. Bekkâr siyasî kargaşalardan da payını almış, bir dönemde kadı olup hükümdara ders veren bir konumda iken diğer bir dönemde de aynı hükümdar tarafından hapis cezasına mahkûm olmuş, kalan ömrünün tamamını hapisanede geçirmiştir. Bütün bunların sebebi de yine onun doğru bildiği şeyden vazgeçmemesi ve her türlü zulüm ve haksızlığa karşı dik duruşu, Allah'tan başkasından korkmaması ve bir şey beklememesi idi. Bekkâr'ın hayatında sergilediği tavır, fukahânın siyasetçilere karşı sergiledikleri duruşları açısından da önem arz etmektedir. Bu çalışmada Bekkâr b. Kuteybe'nin hayatı, fikhî kişiliği, kadılığı ve siyasetçilere karşı duruşu ele alınacak ve değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hanefîlik, Kadılık, Siyaset, Kadı Bekkâr.

Bakkâr Ibn Qutayba: A Hanafi Fakîh and A Just Qâdî

Abstract

Bakkâr Ibn Qutayba (d. 270/884) was a judge who was famous for his justice, asceticism and knowledge. This person, who was a Hanafi jurist and a muhaddith (traditionist), was engaged in the education of fiqh and hadith, authored many works and assumed the duty of judge for a long time. He did not make any distinction between the ruler and ordinary citizens and fulfilled his duty properly. His only principle was to rule with justice and fairness, he became one of the judges whom about the Prophet gave the good news of heaven. He took his share from the political turmoil, as in one period he was a judge and lectured the ruler about justice, and in another, he was sentenced to imprisonment by the same ruler, and spent the rest of his life in prison. The reason for all of this was that he did not give up what his principles, he stood upright against all kinds of cruelty and injustice, did not fear anyone and did not expect anything from anyone other than Allah. Bakkâr's attitude in his life is also important in terms of the attitude of fiqh scholars towards politicians. In this study, the life of Bakkâr Ibn Qutayba, his fiqh personality, his status and his stance against politicians will be discussed and evaluated.

Keywords: Islamic Law, Hanafism, The Judgeship, Politics, Qâdî Bakkâr.

GİRİŞ

Hz. Ebû Bekr'in (ö. 13/634) soyundan gelen¹ Bekkâr b. Kuteybe kendi döneminin Mısır'daki en önde gelen Hanefî âlimi idi.² 847-861 yılları arasında Abbasî Halifesi olan Ca'fer b. Muhammed Mütevekkil-Alellâh (ö. 247/861) tarafından Mısır kadısı olarak atandı ve yirmi dört sene boyunca

¹ Ebû Hâşî Ömer b. Alî b. Ahmed el-Mısırî İbnü'l-Mulaqqın, *Tabakâtu'l-'Evlîyâ* (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1415), 119.

² Ebû Muhammed Abdulkâdir b. Muhammed Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğıyye fî tabakâti'l-Ħanefıyye* (Karaçi: Mîr Muhammed Kütübĥâne, ts.), 1/168-169; Yûsuf b. Tağrıberdî b. Abdullâh İbn Tağrıberdî Ebû'l-Meĥâsın, *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kâhira* (Mısır: Vezâratu's-Şekâfe ve'l-İrşâdî'l-Kavmî-Dârü'l-Kütüb, ts.), 3/47.

bu görevde kaldı. Bir yandan kadılık yaparken diğer yandan da hadis ve fıkıh alanındaki eğitim ve öğretim faaliyetini ihmal etmedi. Dönemin Mısır valisi olan Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Tolûn (ö. 270/884) da bizzat onun ders halkasına katılırdı.³ Ancak daha sonra İbn Tolûn, Bekkâr'ı hapse attı. Bekkâr'ın kadılığını ve hapse atılma sebebini açıklamak için, Bekkâr'ı Mısır kadısı olarak atayan halife, hapse atılmasına sebep olan veliahdı ve Bekkâr'ı hapse atan Mısır valisi hakkında kısa bilgi verilecektir.

Milâdî 870-892 yılları arasında hüküm süren Abbâsî halifesi Ebü'l-Abbâs Mu'temid-Alellah Ahmed b. Ca'fer'in (ö. 279/892) veliahdı olan kardeşi Ebû Ahmed Muhammed Muvaffak-Billâh (ö. 278/891) zamanla halife olan abisinin bütün yetkilerini ele geçirdi. Bunun üzerine Mütevekkil, 245/868 yılında Mısır valisi olarak atanan ve on altı yıl devam eden Ahmed b. Tolûn'a gizli bir mektup gönderip bu durumunu onu anlattı. İbn Tolûn da onun Mısır'a gelmesini tavsiye edip onun karşılanması için de Rıkka'ya asker gönderdi. Avlanma bahanesi ile çıkıp İbn Tolûn'a giderken Muvaffak onun amacını öğrendi ve gitmesine engel oldu. Bu plan da başarısızlıkla sonuçlanınca Ahmed b. Tolûn, Muvaffak'a karşı savaşa hazırlandı. Ayrıca kadılardan bu yönde fetva talep edip Muvaffak'ı lanetlemelerini istedi. Bu tekliflerini diğer âlimler kabul ederken Bekkâr bunlara karşı çıktı.⁴ İbn Tolûn, Bekkâr'a karşı çıkmasının sebebini sorduğunda şöyle cevap verdi: "Sen Mu'temid'in Muvaffak'ı veliaht olarak tayin ettiğine dair Halife Mu'temid'den mektup getirdin, ben de onu kabul ettim. Şimdi de onun azledildiğine dair halifeden mektup getir. Aksi takdirde veliahdı azletmek senin yetkilerin dışında olduğu için ben kabul edemem". Bunun üzerinde İbn Tolûn ona, onun veliaht olduğuna dair mektup getirdiğinde Muvaffak'ın isyancı değil halifeye itaat eden biri olduğunu, şimdi ise onun kendisini veliaht tayin edenin emrinden çıktığını, onu esir ve rehine hâline getirdiğini, dolayısıyla Müslümanların onu azletmesi gerektiğini söyledi. Bekkâr yine kararına ısrar edip "ben ancak delil ile ispatlayabileceğim şeylere göre hükmederim" dedi ve onun teklifini reddetti. İbn Tolûn da ona "öyleyse ben de seni hapseder, halifeden mektup gelinceye kadar beklerim" dedi ve onu hapse attı.⁵

Ahmed b. Tolûn ona maaşı dışında yıllık bin dirhem ödül verirdi, istediği

³ Ali b. el-Hasen İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, thk. Muhibbüddîn Ebû Sa'îd Ömer b. Garâme el-Amravî (Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1995), 10/372; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Aḥmed b. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefayâtu'l-meşâhîri'l-a'lâm*, thk. Beşâr 'Avâd m'arûf (Riyad: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2003), 6/203.

⁴ İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 10/372; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Aḥmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Asḳalânî, *Ref'u'l-işr 'an kudâti'l-Mısr* (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1418), 105; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 1/1-5; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Huḍayrî Süyûtî, *Husnu'l-muhâdara fî tarihi Mısr ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim (Mısır: Dâru lhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1387), 2/144.

⁵ Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Medîni Belevî, *Sîretü Aḥmed b. Tolûn*, thk. Muhammed Kürd Ali (Dimaşk: el-Mektebetü'l-Arabiyye, 1358), 316-317; Ebü'l-Abbâs Aḥmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr İbn Ḥallikân, *Vefeyâtü'l-a'yan ve enbâu ebnâ'iz-zamân*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdir, 1391), 1/281.

fetvayı vermeyince, ödeyemeyeceğini düşünerek onu cezalandırmak için verdiği tüm paraların geri iade etmesini istedi. Bekkâr da hiç dokunmadığı ve mühürünü bile açmadığı on sekiz kese şeklinde bulunan toplam on sekiz bin dirhemi ona teslim etti. Bunun üzerine vali çok mahcup oldu.⁶

Başlangıçta Ahmed b. Tolûn ona çok değer verirdi, ders halkasına katılırdı. Cenaze namazlarını her zaman kendisi kıldırın İbn Tolûn, Bekkâr'ın bulunduğu durumda ona tevdi ederdi.⁷ İbn Haldun (ö. 808/1406), Ahmed b. Tolûn'un çok değer verdiği bir kadıya böyle muamelede bulunmasını onun hastalandıktan sonra psikolojisinin bozulmasına bağlar.⁸

1. KADI BEKKÂR'IN HAYATI

Kadı Bekkâr'ın adı ve baba adı hemen hemen bütün tabakât kitaplarında Bekkâr b. Kuteybe şeklindedir. Ancak künyesi ve dedelerinin adları farklı şekillerde geçmektedir. Künyesi Ebû Bekre'dir;⁹ ancak bazı kaynaklarda Ebû Bekr şeklinde de geçmektedir.¹⁰ Genel olarak adı, künyesi ve dedelerinin silsilesi Ebû Bekre, Bekkâr b. Kuteybe b. Esed b. Ubeydillah b. Bişr/Beşîr b. Ubeydullah b. Ebî Bekre b. Hâris es-Sakafî el-Bekrâvî, el-Basrî şeklindedir.¹¹ Benî Sakîf kabilesine mensup olduğundan "es-Sakafî", Hz. Peygamber'in ashabından olan dedesi Ebî Bekre'den (ö. 51/671) dolayı "el-Bekrâvî" ve Basra'da doğduğu için de "el-Basrî" lakabını almıştır.¹²

Bekkâr 182/798 yılında Basra'da doğdu¹³ ve 270/844 yılında seksen sekiz yaşında iken Mısır'da vefat etti. Büyük bir kalabalığın katıldığı cenaze namazını yeğeni Muhammed b. Hasen b. Kuteybe (ö. h. III-IV asır) kıldırıldı.¹⁴ 246/860 yılında Mütevekkil tarafından Mısır kadısı olarak atanan Bekkâr vefat edinceye kadar yirmi dört yıl altı ay on altı gün boyunca Mısır kadısı idi.¹⁵ Ahmed b. Tolûn onu hapse attığında yetkisi dışında olduğundan onu

⁶ İbn Hâllikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 1/279; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/203.

⁷ İbn Hacer el-'Askalânî, *Ref'u'l-İsr*, 102.

⁸ Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed İbn Haldûn, *Divânü'l-mübtedei ve'l-haber fi târihi'l-arab ve'l-Berber ve men âsarahüm min zevi's-ş-a'ni'l-ekber* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1408), 4/395.

⁹ Ebû Sa'îd 'Abdurrahman b. Aḥmed b. Yûnus eş-Şadeḫî, *Târîhu İbn Yûnus el-Mısrî* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421/2000), 2/46; İbn Hâllikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 1/279; İbn Hacer el-'Askalânî, *Ref'u'l-İsr*, 98.

¹⁰ bk. Ebû Muḥammed Maḥmûd b. Aḥmed, Bedruddîn el-'Aynî, *Meḡâni'l-Aḫyâr fi Şerḫi Esâmi'r-Ricâl Me'âni'l-Âşâr*. thk. Muḥammed Ḥasan Muḥammed Ḥasen İsmâil (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427/2006), 1/106.

¹¹ İbn Hâllikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 1/279.

¹² Abdulkarim b. Muhammed b. Mansur Semânî, *el-Ensâb*, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî vd. (Haydarâbâd: Dârü'l-Meârifî'l-Osmaniyye, 1382), 2/294; Ebû Naşr Sa'du'l-Melik Alî b. Hibetillâh b. Ca'fer. İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl fi ref'i'l-irtiyâb 'ani'l-mu'telif ve'l-muhtelif fi'l-esmâ' ve'l-kunâ ve'l-ensâb*, nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411), 1/349; İzzüddîn Alf b. Muhammed el-Cezerî İbnü'l-Esrî, *el-Lubâb fi tehzîbi'l-ensâb* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 1/169.

¹³ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 12/559.

¹⁴ İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimâşk*, 10/373-374.

¹⁵ Ebû Bekr Muḥammed b. Ḥalef el-Baḡdâdî Vekî', *Âḫbârü'l-kuḫât* (Beyrut: el-Mektebetü't-

kadılıktan azledemediği için Muhammed b. Şâzân el-Cevherî'yi (ö. 274/888) Bekkâr'a halife olarak kadı tayin etti.¹⁶ Kendisinden hadis dersi alanlar, Ahmed b. Tolûn'dan izin isteyip hapse atıldığında da ondan hadis dersi almaya devam ettiler.¹⁷ Yine bu süreçte insanlar fetva için kendisine başvurur, o da fetva verirdi.¹⁸ Hapiste kaldığı sürece her Cuma günü boy abdesti alıp, elbiselerini giydikten sonra, kapıya gider, gardiyanlara Cuma namazına gitmek istediğini söylerdi. Onlar da gidemeyeceğini söyleyince "Allah'ım sen şahit ol" deyip geri dönerdi.¹⁹ Bekkâr, İbn Tolûn vefat ettikten sonra hapisten çıktı; ancak hapisten çıktıktan kırk gün sonra vefat etti.²⁰ Bekkâr evlenmediği için gerisinde çocuk da bırakmamıştır.²¹

2. HOCALARI

Hilâlürre'y (ö. 245/860): Kadı Bekkâr'ın en önemli ve en meşhur hocalarından biri Hilâl b. Yahya'dır. Tam adı Ebû Bekr Hilâl b. Yahyâ b. Müslim el-Basrî olan ve "Hilâlürre'y" lakabı ile meşhur olan bu zat ise Ebû Yûsuf ve Züfer'in öğrencisidir. Hanefî mezhebinde önemli konuma ve görüşlere sahiptir.²²

Diğer bir hocası Ebû Hanîfe'nin öğrencisi İmam Muhammed'den fıkıh dersi almış olan Ebû Mûsâ İsâ b. Ebân b. Sadaka'dır (ö. 221/836).²³

Hadiste ise *el-Müsned* adlı kitabın müellifi ve meşhur bir hadis âlimi olan Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204/819)²⁴ Bekkâr'ın en önemli hadis hocalarından biridir.²⁵ Bekkâr ayrıca Safvân b. İsâ ez-Zührî (ö. 198/814), Ebû Muhammed Ravh b. Ubâde b. Alâ el-Kaysî el-Basrî (ö. 205/820), Ebû Hâlid Yezîd b. Hârûn b. Zâzân es-Sülemî el-Vâsîtî (ö. 206/821), Mü'mel b. İsmâil el-Adevî (ö. 206/822), Abdussamed b. Abdilvâris et-Tenûrî (ö. 207/823) ve diğer birçok önemli âlimden hadis rivayet etmiştir.²⁶

Ticâriyyetu'l-kübrâ, 1366), 3/241; İbn Hâlikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 1/280.

¹⁶ İbn Hâlikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 1/279; Zehebî, *Siyerü a'lâmî'n-nübelâ*, 12/604.

¹⁷ İbn Hâlikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 1/279; İbn Hacer el-'Askalânî, *Ref'u'l-işr*, 107; Ebû'l-Feda Zeynuddîn Kasım b. Kutluboğa es-Sudûnî İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim fî tabakâti'l-Hanefiyye* (Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 1413), 145.

¹⁸ Hayreddîn b. Mahmûd Zirikî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dârü'l-'İlm li'l-Melâin, 2002), 2/61.

¹⁹ Ebû Ömer Muhammed b. Yûsuf el-Mısrî Kindî, *Kitâbü'l-vülât ve kitâbu'l-kuğât*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil-Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424), 340; İbn Hacer el-'Askalânî, *Ref'u'l-işr*, 107.

²⁰ Kindî, *Kitâbü'l-vülât*, 341.

²¹ İbn Hacer el-'Askalânî, *Ref'u'l-işr*, 99.

²² İbn Hâlikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 1/280; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, 1/168-169; İbn Hacer el-'Askalânî, *Ref'u'l-işr*, 98.

²³ İbn Hacer el-'Askalânî, *Ref'u'l-işr*, 98; Şükrü, Özen, "İsâ b. Ebân" (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 480.

²⁴ Bk. Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Haţîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşâr 'Avvâd Ma'rûrî (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1422), 10/32.

²⁵ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, 1/163; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 144.

²⁶ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, 1/169; Kendilerinden ilim aldığı diğer âlimler için bk. İbn Hacer el-'Askalânî, *Ref'u'l-işr*, 98.

3. ÖĞRENCİLERİ

Ebû Cafer et-Tahâvî (ö. 321/933): Kendisinden fıkıh dersi alanlardan en önemlisi, daha önce Şafîî olup sonradan Hanefî mezhebine geçen muhaddis ve fakîh olan Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî et-Tahâvî'dir.²⁷

İbn Ziyâd en-Nisâbü'rî (ö. 324/936): Kendi döneminde Irak Şafîîlerinin lideri konumunda olan, hadisçi ve fıkıh âlimi İbn Ziyâd en-Nisâbü'rî de Bekkâr'dan hadis dersi alanlardan biridir.²⁸

İbn Tolûn: Kendisi de aynı zamanda hafız ve bir Hanefî fıkıh âlimi olan²⁹ Abbâsîlerin Mısır valisi İbn Tolûn uzun süre onun ilim halkasına katılıp ilminden istifade etmiştir.

Ebû Avâne (ö. 316/929): Ebû Avâne el-İsferâyînî Sahîh'inde onun rivayetlerine yer vermiştir.³⁰

İbn Huzeyme (ö. 311/924): "İmamü'l-eimme" lakabı taşıyan Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî yine Sahîh adlı eserinde kendisinden hadis rivayet etmiştir.³¹

İbn Ebû Hatim (ö. 327/938): *el-Cerh ve't-ta'dîl* adlı eseriyle bilinen ve birçok eser telif eden, hadis hâfızı, tefsirci ve fakîh olan Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî³² ondan hadis alanlardan biridir.³³ Bu isimler dışında başka kimseler de kendisinden fıkıh ve hadis ilmi almıştır.³⁴

4. ESERLERİ

Bekkâr b. Kuteybe'nin fıkıh alanında telif ettiği bilinen eserleri şunlardır:

Kitâbü's-şürût, Kitâbü'l-mehâdir ve's-sicillât, Kitâbü'l-vesâik ve'l-'uhûd. Ancak bu eserlerin içeriği ve muhtevası hakkında elimizde bilgi bulunmamaktadır. Diğer bir eseri de Ebû Hanîfe'yi tenkit ettiği konularda Şafîî'ye reddiye olarak yazdığı kitaptır. Bu eserin de kaynaklarda tam adı

²⁷ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, 1/169; İbn Hacer el-'Askalânî, *Ref'u'l-işr*, 99; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 144.

²⁸ Şükrü, Özen, "İbn Ziyâd en-Nisâbü'rî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 20/468.

²⁹ İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 3/3-4.

³⁰ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, 1/169; Süyûtî, *Husnü'l-muhâdara*, 1/463; Mücteba Uğur, "Ebû Avâne el-İsferâyînî" (İstanbul: Şükrü, Özen, "İbn Ziyâd en-Nisâbü'rî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 10/100.

³¹ İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Şikât* (Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Oşmâniyye, 1393), 8/152; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, 1/169; İbn Hacer el-'Askalânî, *Ref'u'l-işr*, 99; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 144.

³² Raşit Küçük, "İbn Ebû Hâtim" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 19/432-434.

³³ Orhan Çeker, "Bekkâr b. Kuteybe" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 5/365.

³⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/203; İbn Hacer el-'Askalânî, *Ref'u'l-işr*, 99.

geçmemektedir. Bu kitabını yazarken önce Müzenî'nin *Muhtasar* adlı eserindeki meselelerin İmam Şafî'ye nispetini araştırmış, emin olduktan sonra da Şafî'ye reddiye yazmıştır.³⁵

5. FIKHÎ KİŞİLİĞİ

5.1. Hanefî Mezhebindeki Konumu

Bekkâr b. Kuteybe, Ebû Hanîfe'nin meşhur öğrencilerinden olan Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'den (ö. 189/805) ders alan ve Hanefî mezhebinde büyük bir konuma sahip olan İsâ b. Ebân'ın öğrencisidir. Aynı şekilde Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ve Züfer b. Hüzeyl'den (ö. 158/775) ders almış olan Hilâl er-Razî'den (ö. 245/860) fıkıh ve şurût ilmini almıştır.³⁶ Dolayısıyla Ebû Hanîfe'nin üçüncü nesilden öğrencisidir. Ayrıca Hanefî mezhebinin Mısır'da yayılmasında katkısı bulunan, kendi döneminde mezhebinin en büyük fakîhi ve önemli bir Hanefî âlimi idi.³⁷

Bekkâr Mısır'da kadılık yapmış Hanefî fıkıh âlimlerinden birisidir.³⁸ Abbâsî Halifesi Mütevekkil-Alellâh tarafından Mısır kadısı olarak tayin edilmesi de onun fıkıh alanında önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca kendisi de hafız ve Hanefî fıkıh âlimi olan³⁹ Mısır valisi İbn Tolûn'un uzun süre onun ilim halkasına katılması ve kendisinden ders alması onun büyük bir fıkıh âlimi olmasının kanıtlarındandır. Mısır'da bir Hanefî kadısı olarak görev alması, Hanefî mezhebinin bu bölgede yayılmasında etkili olmuştur. Ayrıca farklı mezhep mensuplarına fıkıh ve hadis dersi vermesi de bu yönde olumlu bir etki yapmıştır.

Bunlara ilaveten, Şafîlilere karşı Hanefî mezhebinin savunmak için müstakil eser kaleme almıştır.⁴⁰ Bu eserinde el-Müzenî'nin *Muhtasar*'ında yer alan Şafî'nin Ebû Hanîfe'ye yönelttiği eleştirileri tenkit etmiş ve değerlendirmeye tabi tutmuştur. Bunu yaparken de insafı ve adaletli davranmaktan taviz vermemiştir, önce görüşlerin aidiyetini araştırmış sonra reddiye yazmıştır.

Örneğin, Şafî'nin Ebû Hanîfe'ye eleştirilerini değerlendirmeye karar verdiğinde önce Müzenî'ye iki şahit gönderip onlara şöyle demiştir: "Siz gidin Müzenî'nin *Muhtasar*'ını kendisinden dinleyin, dinledikten sonra Müzenî'ye 'Bu eserde yer alan sözleri bizzat İmam Şafî'den işittin mi?' diye sorun." Söz

³⁵ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, 1/169; Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/61; İbn Kutluboğa, *Tâcû't-terâcim*, 145; İsmail b. Muhammed Emin Bağdadi, *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin* (Beyrut: Dâru lhyâit-Türâsî'l-Arabî, 1955), 1/233; Çeker, "Bekkâr b. Kuteybe", 5/365.

³⁶ Kindî, *Kitâbü'l-vülât*, 340; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, 1/168-169; İbn Hacer el-'Askalânî, *Ref'u'l-işr*, 98; Özen, "İsâ b. Ebân", 22/280.

³⁷ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, 1/168-169; Aynî, *Meğâni'l-Ahyâr*, 1/106; Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdulhay b. Muhammed Abdilhalim Leknevi, *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*, thk. Muhammed Bedruddin Ebû Ferâs en-Na'sânî (Mısır: Dârü's-Seâde, 1324), 55.

³⁸ İbnü'l-Esir, *el-Lubâb*, 1/169; Semânî, *el-Ensâb*, 2/294; Süyûtî, *Husnü'l-muhâdara*, 1/463.

³⁹ İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, 3/3-4.

⁴⁰ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 12/601.

konusu iki kişi gidip Müzenî'den *Muhtasar*'ını dinleyip bu görüşlerin bizzat Şafîî'den işitip işitmediğini ona sormuşlar. Onlara “evet ben bunları bizzat İmam Şafîî'den işittim” deyince gelip Bekkâr'a anlatmışlardır. Bu şekilde görüşlerin ona ait olup olmadığını araştırıp ancak emin olduktan sonra İmam Şafîî'ye cevaplar vermiş ve ona eleştiriler yöneltmiştir.⁴¹

İmam Şafîî'ye reddiye yazan Hanefî mezhebine mensup biri olmasına rağmen⁴² mezhep taassubundan uzak durmuş, Şafîî mezhebine mensup âlimler ile iyi ilişkiler kurmuştur. Hatta bazı konularda Şafîîlerin görüşünü de kabul etmekten çekinmemiştir. Örneğin, nebîzin azının helâl olduğu konusunda⁴³ Hanefîlerin aksine Şafîîlerin görüşünü benimsemiştir.⁴⁴ Bekkâr, Muhammed b. İdrîs eş-Şafîî'nin (ö. 204/820) meşhur öğrencisi olan Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl el-Müzenî (ö. 264/878) ile bir araya geldiğinde adı Muhammed b. Abbâs el-Mısrî olan ve “el-Tel” olarak anılan kişinin ona soru sormasını istemiş, el-Tel de Müzenî'ye nebîzin azının Hanefîlerde helâl ve Şafîîlerde ise haram olmasının sebep ve delilini sormuştur. Müzenî de buna şöyle cevap vermiştir:

“Sizin delil olarak kabul ettiğiniz hadisler-vürud itibarıyla-ya bizim hadislerden öncedir veya sonradır; sizin hadisler bizim hadislerden önce ise o zaman nebîz önce helâl idi sonra haram kılındı, dolayısıyla sizin delil olarak sunduğunuz hadislere ihtiyaç yoktur. Şayet sizin hadislerinizin bizim hadislerden önce olduğunu söylerseniz bu durumda önce helâl olduğu sonra haram kılındığı ve daha sonra tekrar helâl kılınmış olması gerekiyor. Bunu ise hiç kimse kabul etmez”.

Bekkâr Müzenî'den bunu duyduğunda, “şiirden daha ince denilen söz bu olsa gerek” diyerek bu sözü onaylamıştır.⁴⁵

5.2. Kadılık Konusundaki Hassasiyeti

Hz. Peygamber kadılık mesleğinin zorluk ve hassaslığına dikkat çekerek şöyle buyurmuştur: *من ولي القضاء فقد دُيِّعَ بغير سكين* “*Kendisine kadılık görevi verilen kimse bıçaksız boğazlanmış*”.⁴⁶ Hz. Peygamber yine başka bir hadisinde bu

⁴¹ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, 1/169; İbn Hacer el-‘Askalânî, *Ref'u'l-işr*, 105.

⁴² İbn Hibbân, *es-Şikât*, 8/152.

⁴³ Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. ‘Abbâs Şafîî, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru'l-Ma‘rife, 1410), 1/6/155-156; Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme, *Muhtasaru't-Tahâvî*, Haydarâbâd: Lecnetü İhyâi'l-Meârifî'l-Osmaniyye, ts., 281; Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî fî'l-fîkhi'l-hanefî* (Dâru'l-Kütüb-i'l-İlmiyye, 1418), 204; Ebûbekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. Alâüddîn es-Semerkindî, *Tuhfetu'l-fukahâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütüb-i'l-İlmiyye, 1414), 3/325-329.

⁴⁴ İbn Hacer el-‘Askalânî, *Ref'u'l-işr*, 104.

⁴⁵ Şalâhuddîn Halîl b. Aybek b. ‘Abdullâh Şafedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût - Türkî Muştafâ (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1420), 9/142; Ebû Muhammed Abdullâh b. Es'ad b. Alî b. Suleymân Yâfi'î, *Mirâtu'l-cenân ve 'ibretü'l-yakzân fî m'arifeti mâ ya'tebir min havâdişi'z-zamân* (Beyrut: Dâru'l-Kütüb-i'l-İlmiyye, 1417), 2/132; İbn Hacer el-‘Askalânî, *Ref'u'l-işr*, 104; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 3/39.

⁴⁶ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1405/1985), 12/52; Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Çazvî'nî İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb

konuya dikkat çekerek şöyle uyarıda bulunmuştur:

الْقَضَاءُ ثَلَاثَةٌ، اثْنَانِ فِي النَّارِ، وَوَاحِدٌ فِي الْجَنَّةِ، رَجُلٌ عَلِمَ الْحَقَّ فَمَقَضَى بِهِ فَهُوَ فِي الْجَنَّةِ، وَرَجُلٌ قَضَى لِلنَّاسِ
عَلَى جَهْلٍ فَهُوَ فِي النَّارِ، وَرَجُلٌ عَرَفَ الْحَقَّ فَجَارَ فِي الْحُكْمِ فَهُوَ فِي النَّارِ
ateşte (cehennemde) birisi ise cennettedir. Hakkı bilip bununla hükmeden kimse cennettedir. Hakkı bilmediği hâlde insanlara hâkimlik eden kimse ateştedir. Hakkı bildiği hâlde hükmünde zulmeden kimse de yine ateştedir”⁴⁷

Yukarıdaki hadiste Hz. Peygamber böyle önemli görevlerde hem liyakatin hem de adaletin önemine vurgu yapmıştır. Bu iki vasıf beraber olduğunda ancak insan doğru bir karar verebilir ve kurtuluşuna sebep olur, aksi takdirde her birinin eksikliği farklı felaketlere yol açabilir. Çünkü kişi mesleği hakkında bilgi sahibi olmadığı müddetçe doğru hüküm vermesi mümkün değildir. Aynı şekilde bir kimsenin bildiği hâlde haksız hüküm vermesinin de büyük bir zulüm ve vebal olduğu açıktır.

Bu uyarılar İslâm âlimlerini derinden etkilemiş, bir kısmı görev konusunda çok hassas davranırken diğer bir kısmı baştan bu görevi kabul etmemeyi tercih etmiştir. Örneğin Ebû Hanîfe yüz kırbaç cezasını ve ömür boyu hapiste kalmayı bu görevi kabul etmeye tercih etmiştir.⁴⁸ Ebû Hanîfe'nin çağdaşı olan Abdullah b. Şübrüme (ö. 144/761) gibi âlimler ise bu görevin kabul etmesinde bir sakıncanın olmadığını, önemli olanın görevde titiz ve adaletli davranmak olduğunu savunmuştur. Nitekim İbn Şübrüme kadılık görevini kendisi isteyerek kabul etmiş ve Ebû Hanîfe'yi de bu görevi kabul etmemede direnmesi konusunda eleştirmiştir. İbn Şübrüme, Ebû Hanîfe hakkında “Bu zavallı adam görevi kabul etseydi ne olurdu ki?” deyince, yanında bulunan İbn Ebî Leyla (ö. 148/765) ona cevap olarak şöyle demiştir: “Bugün (dünyada) o benim ve senin gözlerinde zavallı olabilir; ancak yarın (ahirette) o her ikimizden daha hayırlı olacaktır.”⁴⁹ Bütün bunlarla birlikte İbn Şübrüme ölümü göze almadan bu görevin kabul edilmemesi gerektiğine de vurgu yapmıştır. Göreve başladıktan sonra görevin ağır bir sorumluluk olduğunu hisseden İbn Şübrüme'nin sürekli Allah'a yakarıp yardım istediği ve ağladığı rivayet edilmiştir.⁵⁰ Ebû Hanîfe'nin en meşhur öğrencileri Ebû Yusuf ve Muhammed de bu görevi üstlenmişlerdir. Ama adil ve hassas davranmaktan asla taviz vermemişlerdir.

Kadılık görevine karşı çıkan Makhûl b. Ebû Müslim (ö. 112/730) şöyle

el-Arnaût vd. (Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009) “Ahkâm”, 1; Süleyman b. el-Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009) “Akdiye”, 1; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevra, *es-Sünen* thk. Ahmed Muhammed Şâkir-Fu'âd 'Abdulbâkî (Mısır: Şirketü Mustafâ el-Bâbî, 1975) “Ahkâm”, 1.

⁴⁷ İbn Mâce, *es-Sünen* “Ahkâm”, 3; Tirmizî, *es-Sünen* “Ahkâm”, 1; Ebû Dâvûd, *es-Sünen* “Akdiye”, 2.

⁴⁸ Vekî', *Âhbâru'l-Kudât*, 1/26; Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed Osman, *Menâkıbu'l-İmâm Ebî Hanîfe ve şâhibeyh* 4, thk. Muhammed Zahid el-Kevseri-Ebü'l-Vefâ el-Efgâni (Haydarabad, 1408), 27.

⁴⁹ Muhammed b. Muhammed b. Şihâb el-Kerderî Bezzâzî, *Menâkıbu Ebî Hanîfe* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-Arabî, 1401), 2/105.

⁵⁰ Vekî', *Âhbâru'l-Kudât*, 3/37.

demıştır: “Şayet kadılık görevi ile kafamın kesilmesi arasında seçim yapmak zorunda kalırsam, kafamın kesilmesini tercih ederim.” Fudayl b. İyâz (ö. 187/803) de şöyle demiştir: “Kendisine kadılık görevi verilen kimse bir gününü kadılık görevine bir gününü ise ağlamaya ayırsın.”⁵¹

Fazilet, akıl, dinine bağlılık, züht, adalet ve fıkıhçılığı ile meşhur bir kadı olan Bekkâr,⁵² kadılığın da büyük bir sorumluluk olduğunu çok iyi bilirdi. Bu sebepten çok hassas davranırdı. İnsanlar arasında adaletle hükmeden Bekkâr her akşam kendisine hitaben, “Sen bugün iki kişi arasındaki davada kararlar verdin, yarın Allah’a nasıl hesap verirsin?” diyerek kendisini muhasebeye çeker ve ağlardı.⁵³

Bekkâr, kendisine davalı ve davacı geldiğinde onlara nasihatlerde bulunur, yemin etmesi gereken tarafa yemin ettirmeden önce yeminin önemini anlatır ve haksız yere yemin etmenin vebaline vurgu yapardı. Bu kapsamda onlara şu âyeti okurdu:

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا حَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَهُمْ عَذَابُ أَلِيمٍ. “Allah’a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedelle satanlara gelince, işte onların âhirette hiç nasipleri yoktur. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için elem veren bir azap vardır.”⁵⁴

Bütün bunlara rağmen yemin etmeye hazır ise o zaman yemin ettirirdi.⁵⁵ Bunun yapmasının sebebi de söz konusu âyetin yalan yemin hakkında inmiş olmasıdır. Eş’a b. Kays şöyle rivayet etmiştir: “Benimle Yahudilerden bir adam arasında bir arazî vardı. Yahûdi benim hakkımı inkâr etti. Ben onu Hz. Peygamber’in huzuruna götürdüm. Hz. Peygamber bana ‘senin şahidin var mı?’ diye sordu. Ben ‘hayır’, deyince bu kez Hz. Peygamber Yahudi’ye ‘yemin et’ buyurdu. Ben ‘o yemin eder ve malımı götürür’, dedim. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.”⁵⁶

Bekkâr kadılıkta o kadar hassas davranırdı ki, daha çocuk yaşta iken bir âyeti espride kullanmış olan bir âlimin şahitliğini reddetmiştir. Bekkâr’ın yeğeni Ebû Hâtim (ö. h. III-IV. asır) şöyle anlatmıştır: “Basra’dan âlim ve zahit bir zat amcama geldi, amcam ona ikramda bulundu ve çok ilgilendi, günler sonrasında söz konusu şahıs bir konuda şahitlik ettiğinde amcam onun

⁵¹ Vekî, *Âhbâru’l-Kudât*, 1/24.

⁵² Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Abdulmun’im Hımyerî, *er-Ravdu’l-mi’târ fi haberi’l-aqtâr* (Beyrut: Metâbi’u Dâri’s-Sîrac, 1980), 107; Süyûtî, *Husnü’l-muhâdara*, 1/463; Abdülhayy b. Aḥmed b. Muhammed b. el-İmâd el-Akrî el-Ḥanbelî. İbnü’l-İmâd, *Şezerâtu’z-zeheb fi aḥbâr men zeheb*, thk. Maḥmûd el-Arnâvûtî (Dimaşk: Dâru İbn Kesir, 1986), 3/297; Leknevî, *el-Fevâidü’l-behiyye*, 55.

⁵³ İbn Ḥallikân, *Vefeyâtü’l-a’yân*, 1/279-280.

⁵⁴ *Kur’an Yolu Meali*, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 2015), Âl-i İmrân 3/77.

⁵⁵ İbn Ḥallikân, *Vefeyâtü’l-a’yân*, 1/280; İbn Hacer el-Askalânî, *Ref’u’l-işr*, 101.

⁵⁶ İbn Mâce, *es-Sünen*, “Aḥkâm”, 7.

şahitliğini kabul etmedi. Ben de amcama: ‘ama bu zahit bir zattır ve sen onu tanıyorsun’ dediğimde bana şöyle cevap verdi: ‘Yeğenim, onun şahitliğini ancak şu sebeple reddettim: Biz çocukken sofrada pilav ve üstünde de helva vardı. Ben helvanın üzerindeki yağı deldiğimde o, ...أَخْرَقْتُهَا لِتُعْرَقَ أَهْلُهَا... “İçindekileri boğmak için mi onu deldin?”⁵⁷ âyetini okudu. Ben de ona ‘Kur’ân âyetini yemek için kullanarak mı espri yapıyorsun?’ dedim ve bir süre onunla konuşmadım. İşte bunu hatırladığım müddetçe onun şahitliğini kabul edemem.”⁵⁸

Bekkâr görevindeki titizlik, adalet ve hakkaniyete riayet etmekle yetinmeyip Allah’a yakarıp ağlardı. Nitekim Ahmed b. Sehl el-Hirevî (ö. h. III. asır) şöyle der:

“Bekkâr b. Kuteybe’nin komşusu idim, yatsıdan sonra eve döndüğümde şu âyeti okuyup duruyordu: يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ

‘Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. Onun için insanlar arasında adaletle hükmet; nefsin isteklerine uyma, sonra seni Allah yolundan saptırır.’⁵⁹

Sabah çıktığımda bir de baktım ki aynı âyeti okuyup ağlıyordu. Anladım ki gecenin başından beri o âyeti okuyordu.”⁶⁰

Âyette geçen Allah’ın Hz. Dâvud gibi bir peygambere bile uyarı yapması ona bu görevin çok hassas ve sorumluluk gerektiren bir husus olduğunu hatırlattığı için gece boyu âyeti okuyup ağlamıştı.

5.3. Siyasetçilere Karşı Duruşu

Bekkâr, Mısır valisi ile arası çok iyi olduğu hâlde isteğine karşı çıkmış, hayatı boyunca hapiste kalma pahasında olsa da asla hak ve doğru gördüğünden geri adım atmamıştır. Ders halkasına katılan ve kendisine çok değer veren Mısır valisi Ahmed b. Tolûn, Halifenin veliahdı olan Muvaffak’ın azledilmesine fetva isteyip ona lanet okunmasını emretmiştir. Diğer âlimler buna olumlu cevap verdikleri hâlde Mısır kadısı olarak görev yapmakta olan Bekkâr ise bu isteği reddedip, Hûd sûresinin on sekizinci âyetinden alıntı yaparak “Bilin ki, Allah’ın lâneti zâlimlerin üzerindedir.”⁶¹ şeklinde cevap vermiştir. Bazı insanlar da İbn Tolûn’a, Bekkâr’ın bu âyetle İbn Tolûn’u kastettiğini söylemiştir. Bunun neticesinde Ahmed b. Tolûn Bekkâr’a kızıp onu hapse atmış, hayatının sonuna dek hapiste kalmıştır.⁶²

Bir davada Mısır valisi Ahmed b. Tolûn’un yemin etmesi gerektiğinde, onun bir hükümdar olduğunu asla dikkate almamış ve onu yemin ettirdikten

⁵⁷ el-Kehf 18/71.

⁵⁸ İbn Hâllikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 1/281.

⁵⁹ Sâd, 38/26.

⁶⁰ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 12/559-600; İbn Hacer el-‘Askalânî, *Ref'u'l-işr*, 99.

⁶¹ Hûd 11/18.

⁶² Kindî, *Kitâbü'l-vülât*, 340; İbn Hâllikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 1/279; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 12/600-601; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullâh b. Abdi'l-Muhsin et-Turkî (Dârü'l-Hicr, 1418), 14/596; İbn Hacer el-‘Askalânî, *Ref'u'l-işr*, 105.

sonra ancak konu hakkında hüküm vermiştir.⁶³

Bütün bunlar, Bekkâr'ın hayatını adalet yoluna vakfettiğine birer delildirler. Adaletin temeli insanlar arasında fark gözetmeksizin herkes için doğru hükmü vermektir. Adaletin uygulanmasının en zor alanı da hükümdarlar ve yetkili kişilerdir. Adaleti uygulamada hükümdarlara da aldırılmayıp, hükümdar ile sıradan vatandaş arasında ayırım yapmayan kimse adaleti tam anlamıyla uygulamış sayılır. İşte bu anlamda Bekkâr nadir bulunan örnek kadılardan biridir.

SONUÇ

Bekkâr b. Kuteybe kendi döneminde özellikle Mısır'ın önde gelen fıkıh ve hadis âlimlerindedir. İsbâ b. Ebân ve Hilâlürre'y gibi büyük Hanefî âlimlerinden ders almıştır. Dolayısıyla Ebû Hanîfe'nin üçüncü nesilde öğrencisidir. 246/860 yılında dönemin Abbâsî halifesi olan Mütevekkil-Alellâh tarafından Mısır kadı olarak atanmış, yirmi dört yıl altı ay on altı gün boyunca Mısır kadısı olarak kalmıştır. Kadılık görevini çok titizlikle yürüten Bekkâr, davaya davalı ve davacılar nasihat ile başlardı. Özellikle de yemin söz konusu olduğunda, onlara yeminin öneminden ve haksız yere yemin etmenin vebalından bahsederdi. Ayrıca hüküm verirken tarafların mevki ve makamına asla bakmaz, sıradan vatandaşlara uyguladığı her şeyi hiçbir ayırım yapmadan dönemin hükümdarına da uygulardı. Hükümdara karşı sergilediği duruşu ile bir örnek teşkil etmiştir. Başlangıçta kendisine çok değer veren ve ilim halkasına katılıp ilminden istifade eden Mısır valisi İbn Tolûn, kendisinden istediği fetvayı alamayınca onu hapse atmış, Bekkâr ise hayatını hapiste geçirmeyi haksız gördüğü şeyi desteklemeye tercih etmiştir.

Diğer fıkıh mezhepleri mensuplarıyla iyi ilişkiler içinde olmuş, Mısır'da Hanefî mezhebinin yayılmasına vesile olmuştur. Mezhep taassubuna kaçmadan Hanefî mezhebini savunmuş, Ebû Hanîfe'ye eleştiriler içeren ve Şafî'ye nispet edilen sözlere cevap yazarken da önce o sözlerin Şafî'ye aidiyetini araştırmış, aidiyeti kesinleştikten sonra ancak onları cevaplamış ve Şafî'ye eleştiriler yöneltmiştir. Bir yandan kadı olarak görev yaparken diğer yandan da öğretim faaliyetinde bulunmaya devam etmiştir. Bunların yanı sıra eserler telif etmiştir. Bekkâr hem ilmî kişiliği hem kadılık görevindeki titizliği hem de hükümdara karşı duruşu ile bir örnek olmuştur.


KAYNAKÇA

- Alâüddîn es-Semerqandî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. *Tuhfetü'l-fukahâ*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414.
- Bağdâdî, İsmail b. Muhammed Emin. *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, 1955.
- Belevî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Medîni. *Sîretü Aḥmed b. Tolûn*. thk. Muhammed Kürd Ali. Dımaşk: el-Mektebetü'l-'Arabîyye, 1358.
- Bedruddîn el-'Aynî, Ebû Muhammed Maḥmûd b. Aḥmed. *Meḡâni'l-Aḫyâr fî Şerḫi Esâmi'r-*


⁶³ İbn Hacer el-Asḫalânî, *Ref'u'l-işr*, 102.

- Ricâl Me'âni'l-Âşâr*. thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427/2006.
- Bezzâzî, Muhammed b. Muhammed b. Şihâb el-Kerderî. *Menâkıbü Ebî Hanîfe*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-Arabî, 1401.
- Çeker, Orhan. "Bekkâr b. Kuteybe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî. *es-Sünen*. 7 Cilt. b.y.: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Hañîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Añmed b. Alî b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşâr 'Avvâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1422.
- Ĥimyerî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Abdulmun'im. *er-Ravdu'l-mi'târ fi haberî'l-aqtâr*. Beyrut: Metâbi'u Dârü's-Sirâc, 1980.
- İbn Hacer el-'Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Añmed b. Alî b. Muhammed. *Ref'u'l-işr 'an kudâti'l-Mısr*. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1418.
- İbn Ĥaldûn, Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed. *Divânü'l-mübtedei ve'l-haber fi târihi'l-Arab ve'l-Berber ve men 'âsarahüm min zevi's-şanı'l-ekber*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1408.
- İbn Ĥallikân, Ebû'l-'Abbâs Añmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*. thk. İhsan Abbas. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1391.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saïd Besyûnî. thk. Şuayb el-Arnaû't-'Âdil Murşid vd. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.
- İbn Hibbân, Ebû Ĥatim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Şikât*. Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Oşmâniyye, 1393.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullâh b. Abdî'l-Muhsin et-Turkî. 21 Cilt. Dârü'l-Hicr, 1418.
- İbn Kutluboğa, Ebû'l-Feda' Zeynüddîn Kâsım b. Kutluboğa es-Sûdûnî. *Tâcü't-terâcim fi tabakâti'l-Hanefiyye*. Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 1413.
- İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Ĥazvînî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaû't vd. 5 Cilt. Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Mâkûlâ, Ebû Naşr Sa'du'l-Melik Alî b. Hibetillâh b. Ca'fer. *el-İkmâl fi refi'l-irtiyâb 'ani'l-mu'telif ve'l-muhtelif fi'l-esmâ' ve'l-künâ ve'l-ensâb*. nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411.
- İbn Tağrıberdî, Yûsuf b. Tağrıberdî b. Abdullâh, Ebû'l-Mehâsın. *en-Nücümü'z-zâhire fi mülûki Mısr ve'l-Ĥâhira*. Mısır: Vezâratu's-Şekâfe ve'l-İrşâdî'l-Ĥavmî-Dârü'l-Kütüb, ts.
- İbn 'Asâkir, Ali b. el-Hasen. *Târîhu medîneti Dimaşk*. thk. Muhibbüddîn Ebû Sa'îd Ömer b. Garâme el-Amravî. 80 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995.
- İbnü'l-Mulaqqın, Ebû Ĥafş Ömer b. Alî b. Añmed el-Mısrî. *Tabakâtu'l-evliyâ*. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1415.
- İbnü'l-İmâd, AbdulĤayy b. Añmed b. Muhammed b. el-İmâd el-'Akrî el-Hanbelî. *Şezerâtu'z-zeheb fi aĥbâr men zeheb*. thk. Mañmûd el-Arnâvû't. 11 Cilt. Dimaşk: Dâru İbn Kesir, 1986.
- İbnü'l-Esir, İzzüddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî. *el-Lübâb fi tehzi'bi'l-ensâb*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- İbn Yûnus, Ebû Sa'îd 'Abdurrahman b. Añmed b. Yûnus eş-Şadeffî. *Târîhu İbn Yûnus el-Mısrî*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421/2000.
- Kindî, Ebû Ömer Muhammed b. Yûsuf el-Mısrî. *Kitâbu'l-vülât ve kitâbu'l-kuğât*. thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâ'l-Añmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424.
- Ĥudûrî, Ebû'l-Ĥuseyn Añmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Añmed. *Muĥtaşaru'l-Ĥudûrî fi'l-fikhi'l-Hanefî*. Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418.
- Kur'an Yolu Meali*, çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Diyanet işleri Başkanlığı Yayınları,

4. Basım, 2015.
- Kureşî, Ebû Muhammed Abdulhâdir b. Muhammed. *el-Cevâhiru'l-Muğıyye fî şabâkâtı'l-Haneğıyye*. Karaçi: Mîr Muhammed Kutubhâne, ts.
- Küçük, Raşit. "İbn Ebû Hâtım". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/432-434. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdulhay b. Muhammed Abdilhalim. *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Haneğıyye*. thk. Muhammed Bedruddin Ebû Ferâs en-Na'sânî. Mısır: Dârü's-Seâde, 1324.
- Özen, Şükrü. "İbn Ziyâd en-Nisâbüri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/468. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- Özen, Şükrü. "İsâ b. Ebân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/480-481. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Şafedî, Şalâhuddîn Hâlîl b. Aybek b. Abdullâh. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Aşmed el-Arnâvût-Turkî Muştafâ. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1420.
- Semânî, Abdülkerim b. Muhammed b. Mansur. *el-Ensâb*. thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî vd. Haydarâbâd: Dârü'l-Meârifî'l-Osmaniyye, 1382.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Huđayrî. *Husnü'l-muhâdara fî tarihi Mısır ve'l-Kâhire*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. 2 Cilt. Mısır: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-'Arabiyye, 1387.
- Şâfiî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs. *el-Ümm*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1410.
- Tahâvî, Ebü Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selame. *Muhtaşaru't-Tağâvî*, Hayderâbâd: Lecnetü İhyâi'l-Meârifî'l-Osmaniyye, ts.
- Tirmizî, Ebü İsa Muhammed b. İsa b. Sevra. *es-Sünen*. thk. Aşmed Muhammed Şâkir - Fu'âd 'Abdulbâkı. 5 Cilt. Mısır: Şirketü Mustafâ el-Bâbî, 1975.
- Uğur, Mücteba. "Ebü Avâne el-İsferâyîni". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Vekî', Ebü Bekr Muhammed b. Halef el-Bağdâdî. *Aşbâru'l-kuğât*. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1366.
- Yâfiî, Ebü Muhammed Abdullâh b. Es'ad b. Alî b. Süleymân. *Mirâtü'l-cenân ve 'ibretü'l-Yakzân fî m'arifeti mâ ya'tebir min havâdişi'z-zamân*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417.
- Zehebî, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Aşmed b. Oşmân. *Târîhu'l-İslâm ve vefayâtü'l-meşâhiri'l-a'lâm*. thk. Beşâr 'Avâd m'arûf. 15 Cilt. Riyad: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed. *Menâkıbu'l-İmâm Ebî Hanîfe ve şâhibeyh*. thk. Muhammed Zahid el-Kevserî-Ebü'l-Vefâ el-Efgânî. Haydarâbâd, 1408.
- Ziriklî, Hayreddîn b. Mahmûd. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâin, 2002.

 **Etik Beyan / Ethical Statement:** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

 **Yazar(lar) / Author(s):** Mehterhan Furkani.

 **Finansman / Funding:** Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder(ler). / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.